

І. В. Грищенко,
аспірант, Сумський державний університет, м. Суми

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ОБСЯГІВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

I.V. Gryshchenko,
post graduate student, Sumy State University, Sumy

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACH TO THE OPTIMIZATION OF EXTERNAL TRADE IN THE
REGIONAL ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC SECURITY SYSTEM

У статті подано авторське вирішення наукового завдання — удосконалення організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, що базується на інтеграції цілей і задач забезпечення еколого-економічної безпеки з інтересами суб'єктів господарювання та дозволяє забезпечити збалансованість розвитку економіки регіону та підсилити її еколого-економічну стійкість.

The article deals with theoretical and methodological bases for the formation of the regional organization and economic mechanism of managing the export-import potential according to the requirements of environmental and economic safety. This mechanism will be an instrument of national economy adaptiveness and competitiveness strengthening.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, експортно-імпортний потенціал, еколого-економічна безпека, економіка природокористування, зовнішньоторговельне сальдо, міжнародні економічні відносини.

Key words: organizationally economic mechanism, export-import potential, ecological and economic security, environmental economics, trade balance, international economic relations.

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена тим, що у сучасних умовах господарювання ключовим елементом економічних відносин на регіональному рівні залишається навколишнє середовище, а економічні рішення, в свою чергу, значно впливають на стан довкілля. Отже, розгляд питань, пов'язаних з економічною безпекою регіонів, не може здійснюватись окремо від екологічної складової. В умовах глобалізації та посилення негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище виникає об'єктивна необхідність розроблення дієвого механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам урахування екологічного фактора при оцінці економічного потенціалу регіону присвячені численні праці вітчизняних та закордонних авторів, таких як О. Балацький [10, 16], З. Варналій [3], Л. Жарова [15], А. Жулавський [7], Н. Караєва [11], В. Кислий [10], Р. Корпан [11], Є. Лапін [10, 16], Л. Мельник [10, 16], І. Недін [11], В. Сабадаш [8, 9], О. Теліженко [10, 16], Є. Хлобистов [11, 13, 14, 15], І. Частокленко [11], І. Чернодід [3], К. Dow [18], Т. Homer-Dixon [17], А. Maltais [18] та ін.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Недостатня розробленість теоретичних та науково-методичних підходів до організаційно-економічного

забезпечення процесів оптимізації використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону обумовили мету і завдання дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою дослідження є розвиток теоретичних та науково-методичних положень щодо формування організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки.

Відповідно до поставленої мети були визначені та вирішені такі завдання: 1) розвинути методичні підходи до визначення рівня еколого-економічної напруженості при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону; 2) розробити методичні підходи до оптимізації використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки; 3) провести аналіз взаємозв'язків між складовими організаційно-економічного механізму оптимізації використання експортно-імпортного потенціалу регіону; 4) розвинути методичні підходи до оцінки економічного ефекту оптимізації використання експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проведений аналіз показав, що з метою протидії еколого-економічним загрозам і небезпекам, а також усунення наслідків негативного впливу використання експортно-імпортного потенціалу на довкілля необхідно в управлінні його використанням враховувати вимоги еколого-економічної безпеки. Причому під експортно-імпортним потенціалом регіону (ЕІПР) нами розуміється максимально можливий обсяг міжнародної торгівлі товарами і послугами за умови найбільш ефективного використання всіх факторів виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг у даному регіоні.

На нашу думку, урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону має забезпечуватися за такими напрямками: 1) впровадження організаційно-економічного механізму урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону; 2) експортно-імпортна політика, орієнтована на забезпечення еколого-економічної безпеки регіону; 3) екологічно-орієнтована структурна перебудова економічної системи регіону; 4) формування у даному регіоні екологічно орієнтованих потреб споживачів.

З нашої точки зору, найбільш доцільною для економічної оцінки використання експортно-імпортного потенціалу регіону є модель міжгалузевого балансу Леонтьєва, яка дає розгорнуту характеристику взаємовідносин між галузями економіки в процесі виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг. Модель міжгалузевого балансу Леонтьєва базується на офіційних статистичних даних, з використанням діючого КВЕД, деталізує виробництво і споживання груп експортних та імпортних товарів та послуг. При аналізі та прогнозуванні стану економіки модель не

враховує еколого-економічних обмежень використання експортно-імпортного потенціалу регіону.

З нашої точки зору, з метою урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при економічній оцінці використання експортно-імпортного потенціалу може бути використаний показник еколого-економічної напруженості (ЕЕН), під якою розуміється відносний показник, який характеризує рівень прояву еколого-економічних загроз і небезпек на території даного регіону з точки зору забезпечення його сталого розвитку.

Науково-методичний підхід до визначення еколого-економічної напруженості базується на комплексному аналізі індикаторів еколого-економічної безпеки регіону з виявленням потенційних та реальних загроз і небезпек. Такий підхід застосовується для інтегральної оцінки рівня еколого-економічної напруженості, як у цілому по регіону, так і за окремими видами економічної діяльності при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів і послуг. Вказаний показник пропонується використовувати при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, протидії та нейтралізації реальних та потенційних загроз еколого-економічним інтересам регіону у сфері використання його експортно-імпортного потенціалу.

На основі використання Моделі міжгалузевого балансу Леонтьєва та показника ЕЕН базується формування організаційно-економічного механізму оптимізації використання експортно-імпортного потенціалу регіону.

На нашу думку, в еколого-економічній системі регіону під впливом різноманітних факторів, що характеризуються винятковою рухливістю, постійно відбуваються об'єктивні зміни, які обумовлюють необхідність формування організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону. З нашої точки зору, організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону не може обмежуватися регулюванням тільки економічних відносин. Його вплив на еколого-економічну систему регіону можна поділити на фінансово-економічний, правовий, адміністративний та соціально-психологічний. Такі види впливу можуть спостерігатися у тому або іншому їх поєднанні або усі одночасно. Організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону може розглядатися як засіб свідомого регулювання еколого-економічних відносин у суспільстві і одночасно як сукупність об'єктивних суспільних еколого-економічних відносин, що виникають при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону — це безперервний процес пошуку і впровадження у господарську практику ефективних та економічно- і екологічно безпечних виробництв, методів і інструментів використання експортно-імпортного потенціалу регіону.

Ми вважаємо, що організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-

імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки являє собою дуже складне і багаторівневе явище. Такий механізм не можливо відносити тільки до суто економічної сфери. Організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону може складатися з підсистеми господарських зв'язків, підсистеми організаційно-економічних відносин, поєднувати ефективні форми організації суспільного виробництва з формами, методами та інструментами соціально-психологічного, фінансового, адміністративного та правового впливу на розвиток еколого-економічної системи регіону. Іншими словами, організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки являє собою притаманний ринковій економіці засіб адаптації національної економіки до стану зовнішнього і внутрішнього середовища, інструмент захисту інтересів національної промисловості, здоров'я населення, навколишнього середовища і національної еколого-економічної безпеки у цілому при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону з притаманною лише йому організаційною структурою управління національним суспільним виробництвом і природокористуванням, формами, методами і способами залучення трудових, фінансових і природних ресурсів у виробництво і споживання товарів та послуг.

Ми вважаємо, що структура організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону у конкретних історичних умовах господарювання не тільки може, але й повинна формуватися по-різному. При її формуванні необхідно використовувати різні економічні, адміністративні, правові, соціально-психологічні інструменти, важелі, стимули і методи та їх поєднання, що відповідають конкретним історичним умовам господарювання.

На нашу думку, організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки є одним із найважливіших факторів практичної реалізації державної політики національної еколого-економічної безпеки. Враховуючи важливість вдосконалення організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки на регіональному рівні до його структури, окрім зазначених вище елементів, необхідно включати складові, які відповідають за ідеологічне забезпечення реалізації державної політики національної еколого-економічної безпеки. Такий організаційно-економічний механізм може являти собою адекватний ринковим умовам господарювання спосіб приведення рівня використання експортно-імпортного потенціалу регіону у відповідність до вимог сталого економічного розвитку та забезпечення еколого-економічної безпеки на регіональному рівні.

Ми вважаємо, що організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення

еколого-економічної безпеки є конкретною економічною категорією. Такий механізм відображає особливості розвитку еколого-економічної системи регіону, сформований під впливом різного роду еколого-економічних, соціальних, політичних, адміністративних, правових факторів і постійно відчуває на собі їх вплив. Структура організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки залежить від специфіки виробництва та споживання товарів і послуг на території регіону та являє собою спосіб ідентифікації еколого-економічних загроз і небезпек та протидії їх негативному впливу, забезпечує узгоджену та скоординовану дію державних і недержавних інституцій, суб'єктів господарювання та фізичних осіб щодо утримування вимог еколого-економічної безпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону, і тим самим сприяє сталому розвитку регіональної еколого-економічної системи.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону являє собою широке поняття, яке може включати до свого складу такі характеристики еколого-економічних процесів, що, на нашу думку, є його невід'ємними ланками, як господарські взаємозв'язки між елементами еколого-економічної системи регіону, конкретні форми організації виробництва експортних та споживання імпорتنних товарів та послуг, підсистеми виконання об'єктивних економічних законів постановки цілей дотримання вимог еколого-економічної безпеки та забезпечення сталого розвитку регіональної еколого-економічної системи при використанні експортно-імпортного потенціалу.

У силу відміченої нами вище багатоплановості організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, його внутрішня будова представляється нам доволі складною. Внутрішня структура такого організаційно-економічного механізму може розглядатися у різних аспектах. Для нашого дослідження важливе значення має аналіз еколого-економічних відносин, які входять до складу механізму і виникають при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів та послуг.

Нами встановлено, що складність структури організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, багатогранність і багаторівневність його функцій передбачає те, що він може розглядатися з різних точок зору цілою системою наук. Так, наприклад, окремі його грані можуть розглядатися з точки зору юридичних, політологічних, соціологічних наук тощо. На нашу думку, у цілому організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону повинен розглядатися, перш за все, з точки зору економічних наук. Так, з точки зору економіки природокористування такий організаційно-економічний механізм повинен досліджуватися за таки-

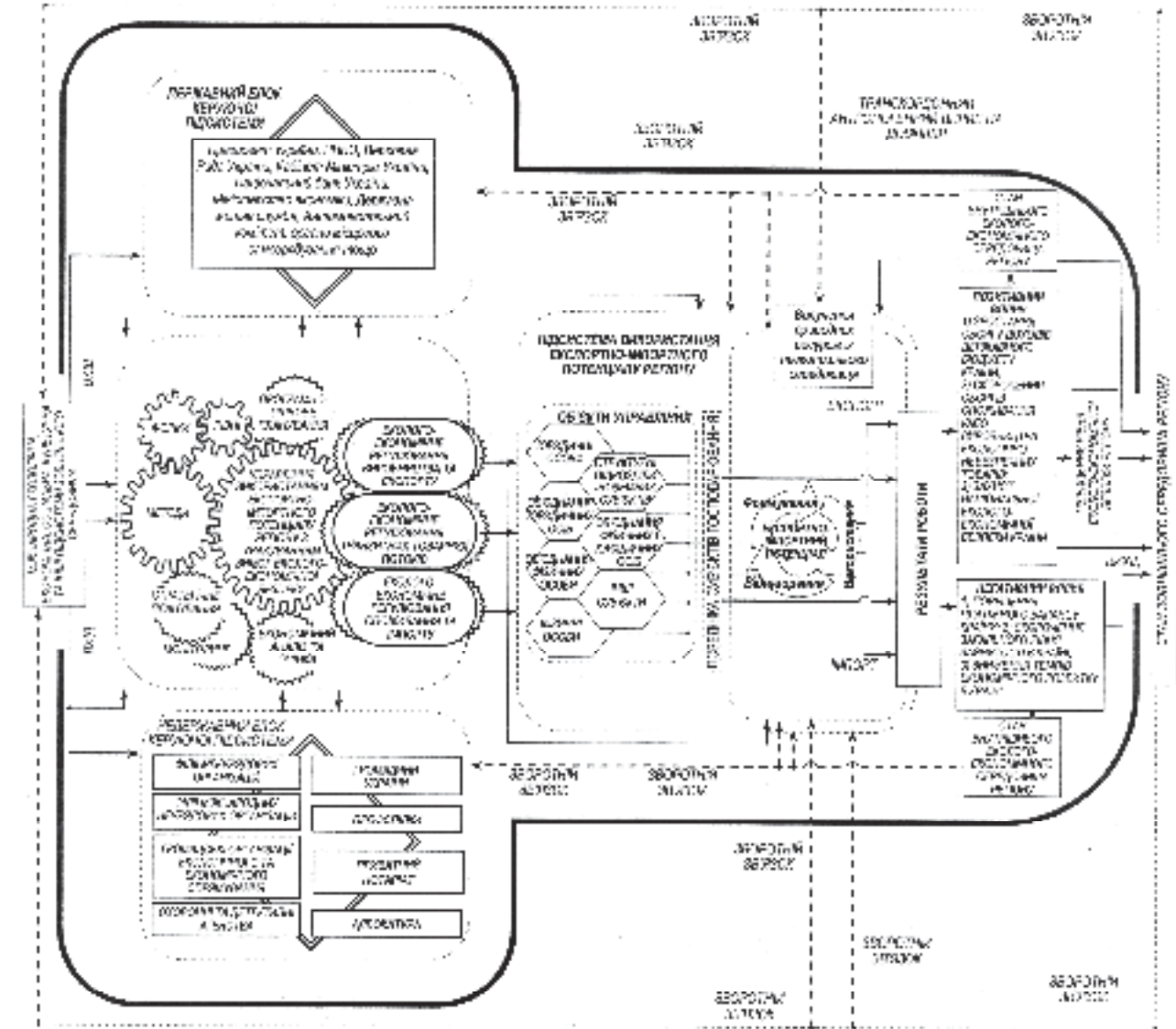

Рис. 1. Схема організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону

Джерело: авторська розробка.

ми напрямками, як розробка загальної концепції формування механізму і його адаптації до сучасних умов господарювання; ідентифікація або створення специфічних форм, методів, стимулів та інструментів використання системи об'єктивних економічних законів для урахування вимог еколого-економічної безпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону; системний аналіз еколого-економічних господарських відносин, що утворюють сутність; визначення основних напрямів удосконалення механізму. Нами пропонується така схема основних елементів організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону (рис. 1).

Керуюча підсистема організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону визначає цілі та принципи використання експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки.

До складу керованої підсистеми організаційно-

економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону входять резиденти та нерезиденти України, юридичні особи, фізичні особи, їх об'єднання, структурні одиниці та інші суб'єкти господарювання, передбачені чинним законодавством України.

Центральне місце пропонуваного в роботі організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону займає підсистема регулювання використання експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки, основою якої є система економічних методів та інструментів.

Економічний інструментарій даного механізму — інструменти оподаткування, планування і розробки цільових програм, інструменти фінансово-кредитних відносин, ціноутворення та митного регулювання.

Ми вважаємо, що наше розуміння сутності організаційно-економічного механізму управління

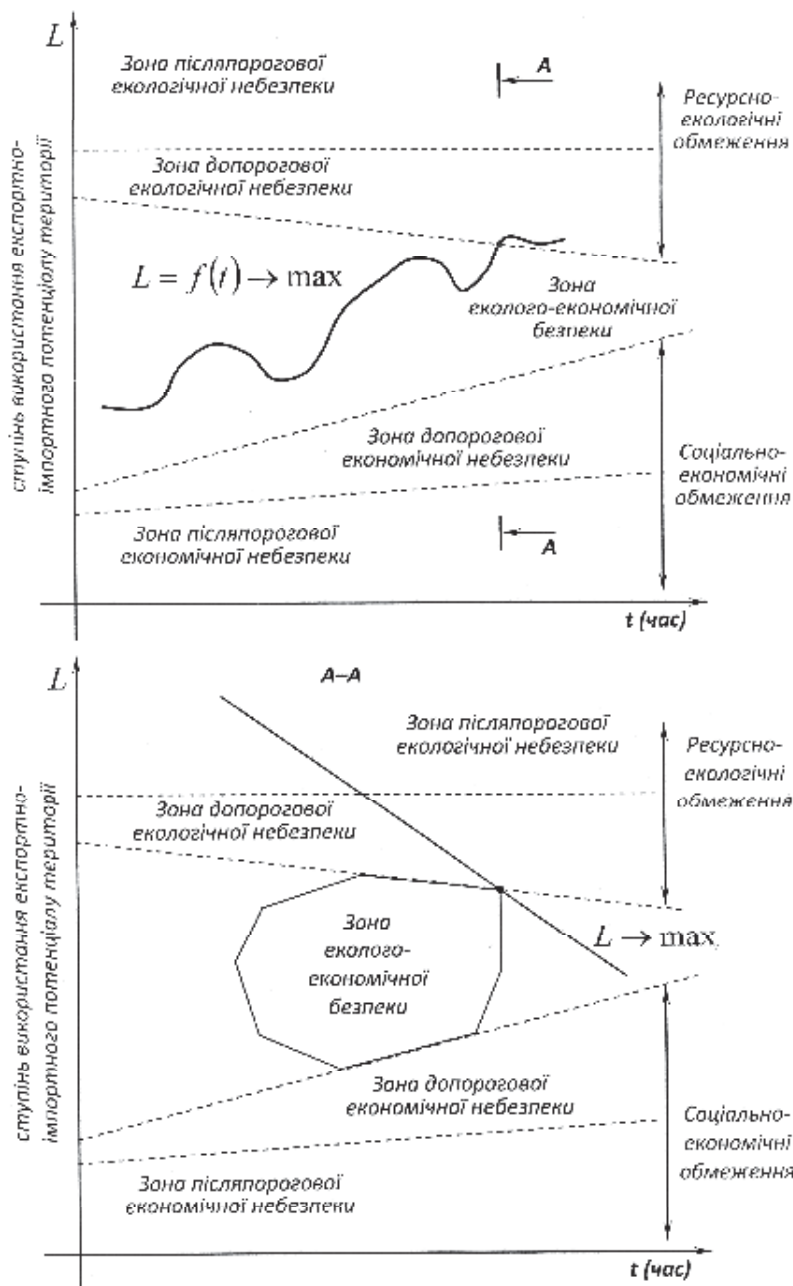

Рис. 2. Оптимізація використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону

Джерело: авторська розробка.

використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону та його структури дозволяє стверджувати, що подібний організаційно-економічний механізм є поняттям більш широким, ніж просто управління економічною підсистемою регіону. Еколого-економічні господарські взаємозв'язки, форми організації суспільного виробництва експортних та споживання імпортних товарів та послуг знаходяться поза межами власне управління і являють собою його об'єкти. У той же час вони є невід'ємною складовою механізму урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. За їх допомогою керуюча підсистема організаційно-економічного

механізму ідентифікує еколого-економічні загрози і небезпеки, протидіє їх негативно-му впливу на розвиток еколого-економічної системи регіону та сприяє раціональному використанню його експортно-імпортного потенціалу.

Нами встановлено, що використання показника ЕЕН при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, протидії та нейтралізації реальних та потенційних загроз еколого-економічним інтересам регіону спонукає суб'єкта господарювання до здійснення певних превентивних заходів щодо оптимізації його використання (рис. 2).

Нами пропонується економіко-математична модель оптимізації використання експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки:

$$\begin{aligned}
 L &= \sum_{i=1}^n E_i + \sum_{i=1}^n I_i \rightarrow \max \\
 \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m p_{ij}^E + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m p_{ij}^I &\leq (e_p + g_p) E_{lim} \\
 \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m b_{ij}^E + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m b_{ij}^I &\leq (e_b + g_b) E_{lim} \\
 \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m c_{ij}^E + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m c_{ij}^I &\leq (e_c + g_c) C_{lim} \\
 D_r &= \max\{D_1; D_2; D_3; \dots; D_4\} \leq 0,3 \\
 \sum_{i=1}^n E_i + \sum_{i=1}^n I_i &\leq 0,3 \\
 \frac{I_{exp}}{BC_R} &\leq 0,25 \\
 \frac{E_c}{BC_R} &\leq 0,4 \\
 \sum_{i=1}^n E_i &\geq 1 \\
 \sum_{i=1}^n I_i &\leq 0,5 \\
 \frac{E_i}{BPII} &\leq 0,5 \\
 \frac{I_i}{BPII} &\leq 0,5
 \end{aligned}
 \quad (1)$$

де E_i — обсяги експорту продукції (послуг) i -го виду економічної діяльності;

I_i — обсяги імпорту продукції (послуг) i -го виду економічної діяльності;

P_{ij}^E — економічні збитки від розміщення забруднюючих речовин j -го виду в ґрунтах, що пов'язані з експортом продукції (послуг) i -го виду економічної діяльності;

P_{ij}^I — економічні збитки від розміщення забруднюючих речовин j -го виду в ґрунтах, що пов'язані з імпортом продукції (послуг) i -го виду економічної діяльності;

B_{ij}^E — економічні збитки від викиду забруднюючих речовин j -го виду в атмосферне повітря, що пов'язані з експортом продукції (послуг) i -го виду економічної

Таблиця 1. Узагальнені результати дії організаційно-економічного механізму оптимізації використання експортно-імпортного потенціалу регіону: попередні розрахунки на прикладі Сумської області

[illegible]

Джерело: розроблено автором на основі [2; 12].

діяльності;

B'_{ij} — економічні збитки від викиду забруднюючих речовин j -го виду в атмосферне повітря, що пов'язані з імпортом продукції (послуг) i -го виду економічної діяльності:

C_{ij}^E — економічні збитки від скидання шкідливих речовин j -го виду у водні об'єкти, що пов'язані з експортом продукції (послуг) i -го виду економічної діяльності;

C_{ij}^1 — економічні збитки від скидання шкідливих речовин j -го виду у водні об'єкти, що пов'язані з імпортом продукції (послуг) i -го виду економічної діяльності;

P_{LIM} — економічні збитки від розміщення забруднюючих речовин у ґрунтах у межах ліміту;

B_{LIM} — економічні збитки від викиду забруднюючих речовин у атмосферне повітря у межах ліміту;

C_{LIM} — економічні збитки від скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти у межах ліміту;

Q_t — обсяг міжнародної торгівлі ($E_k + I_k$) з t -ю країною партнером ($t=1 \div k$);

k — кількість країн партнерів;

ВС_д — внутрішнє споживання;

E_C — експорт сировини та продукції низького ступеня переробки;

$I_{пр}$ — імпорт продовольства:

$\lambda_p, \lambda_B, \lambda_C$ — частка імпорту у розміщенні, викидах і скидах забруднюючих речовин відповідно;

E_p, E_B, E_C — частка експорту у розміщенні, викидах і скидах забруднюючих речовин відповідно:

і — вид економічної діяльності;

n — кількість видів економічної діяльності;

i — вид забруднюючої речовини;

m — кількість забруднюючих речовин.

Виходячи з цієї моделі, нами були проведені розрахунки макроекономічних показників розвитку регіону

на прикладі Сумської області (табл. 1).

Зокрема, визначена динаміка таких показників, як обсяги експорту та імпорту, антропогенні навантаження від використання експортно-імпортного потенціалу, ВРП без та з врахуванням екологічної складової тощо.

На наш погляд, ці показники доцільно використувати при визначенні економічного потенціалу регіону та обґрунтуванні стратегії розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому.

ВИСНОВКИ

Аналіз взаємозв'язків між рівнями і складовими структури організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону дав можливість, на основі застосування системного підходу, побудувати структуру організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, який складається з керуючої та керованої підсистем, а також підсистеми регулювання використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки, прямих та зворотних зв'язків у внутрішньому та зовнішньому середовищі, здійснити докладний опис елементів механізму та взаємозв'язків між ними.

Запропонований нами науково-методичний підхід до визначення структури організаційно-економічного механізму оптимізації використання експортно-імпортного потенціалу на основі системного підходу, на відміну від існуючих, базується на інтеграції цілей і задач забезпечення еколого-економічної безпеки з інтересами суб'єктів господарювання та дозволяє забезпечити збалансованість розвитку економіки регіону

та підсилити її еколого-економічну стійкість.

Оптимізація показників зовнішньої торгівлі, при визначенні валового регіонального продукту, враховує економічну оцінку еколого-економічної напруженості при використанні експортно-імпортного потенціалу даного регіону. Так, негативний вплив використання експортно-імпортного потенціалу на стан навколишнього середовища в Сумській області за нашими попередніми розрахунками оцінюється приблизно в 1711,12 млн грн. Частково (97,914 млн грн.) він компенсується за рахунок екологічних податків та платежів. Значна частина антропогенного навантаження експортно-імпортних операцій, приблизно 1613,206 млн грн., залишається некомпенсованою. Номінальний ВРП Сумської області, за нашими попередніми розрахунками, складає приблизно 16305,7 млн грн., у той час як реальна його величина з урахуванням екологічного фактора, за нашими попередніми розрахунками, дорівнює лише 14692,49 млн грн. Оптимізація обсягів зовнішньої торгівлі на основі удосконалення організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, за нашими попередніми розрахунками, дозволяє збільшити ВРП Сумської області до 17907,52 млн грн.

Література:

1. Балацкий О.Ф. Экономика чистого воздуха / О.Ф. Балацкий. — Киев: Наук. думка, 1979. — 296 с.
2. Валовий регіональний продукт Сумської області [Електронний ресурс] // База даних головного управління статистики у Сумській області. — Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=168&level=3>
3. Варналій З.С. Загрози економічній безпеці та її індикатори / З.С. Варналій, І.С. Чернодід // Економічна безпека; за ред. З.С. Варналія. — К.: Знання, 2009. — С. 63—79.
4. Грищенко І. В. Управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки як фактор гарантування сталого розвитку / І. В. Грищенко // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — №1. — С. 71—74.
5. Грищенко В. Ф. Організаційно-економічні основи управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог екологічної безпеки / В.Ф. Грищенко, О.Ю. Древаль, І.В. Грищенко // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 7 (133). — С. 132—145.
6. Добровольский В.В. Основы теории экологических систем / В.В. Добровольский. — К.: ВД “Професіонал”, 2005. — 272 с.
7. Жулавский А.Ю. Основы эколого-экономической сбалансированности развития региона / А.Ю. Жулавский // Вестник Сумского государственного университета. Серия Экономика. — 2007. — Т. 2, №1. — С. 112—122.
8. Сабадаш В.В. Энергетично-ресурсна безпека України: загрози виникнення еколого-економічних конфліктів / В.В. Сабадаш // Вісник СумДУ. — 2009. — № 2. — С. 70—77.
9. Сабадаш В.В. Соціально-економічні виміри екологічного конфлікту / В.В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. — 2006. — № 2. — С. 190—201.
10. Социально-экономический потенциал региона: [монография] / А.М. Телиженко, Е.В. Лапин, Л.Г. Мельник, С.Н. Ильяшенко, В.Н. Кислый и др.; [под общ. ред. проф. Балацкого О.Ф.]. — Сумы: ВТД “Университетская книга”, 2010. — 364 с.
11. Сталый розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем: [навчальний посібник] / Н.В. Караєва, Р.В. Корпан, Т.А. Коцко, І.В. Недін, Є.В. Хлобистов, І.П. Частоколенко; [за заг. ред. І.В. Недіна]. — Суми: ВТД “Університетська книга”, 2008. — 384 с.
12. Статистична інформація: зовнішньоекономічна діяльність [Улектронний ресурс] // База даних головного управління статистики у Сумській області. — Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=65>
13. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Є.В. Хлобистов; РВПС України НАН України; [відп. ред. Дорогунцов С.І.]. — К.: Агентство “Чорнобильінтерінформ”, 2004. — 336 с.
14. Хлобистов Є.В. Проблеми забезпечення екологічної безпеки в умовах трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: спец. 08.08.01 “Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища” / Є.В. Хлобистов. — К.: РВПС України НАН України, 2005. — 34 с.
15. Хлобистов Є.В. Суспільні конфлікти у сфері екологічної (природно-техногенної) безпеки / Є.В. Хлобистов, Л.В. Жарова // Механізм регулювання економіки. — 2011. — №1. — С. 16—23.
16. Экономический потенциал административных и производственных систем: монография [Балацкий О.Ф., Лапин Е.В., Акуленко В.Л. и др.]; под общей ред. О.Ф. Балацкого. — Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2006. — 973 с.
17. Homer-Dixon T. Environment, Scarcity and violence / T. Homer-Dixon. — Princeton: Princeton University Press, 1999. — 253 p.
18. Maltais A. Integrating Perspectives in Environmental Security / A. Maltais, K. Dow, A. Persson [Electronic resource]. — Stockholm: SEI, 2003. — Режим доступу: <http://www.sei.se>

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013 р.